

1752 m. Igno Egenfelderio nutapytas architekto Tomo Žebrausko (1714–1758) portretas. Drobė, aliejus, 99 x 74 cm, LDM T-2150

(Atkelta iš 53 p.)

TOMAS ŽEBRAUSKAS

Žinoma tik tiksli T. Žebrausko gimimo data – 1714 m. lapkričio 24 d. Manoma, kad jis yra kilęs iš Naugarduko apylinkių, nes Naugarduko jėzuitų kolegijoje 1732 m. T. Žebrauskas įstojo į Jėzuitų ordiną.

Jėzuitų pedagogo, mokslininko karjerą T. Žebrauskas pradėjo Vilniaus jėzuitų noviciate (naujokyne), kuris veikė prie Šv. Igno bažnyčios. Čia jis mokėsi 1732–1734 metais. Vėliau T. Žebrauskas vienerius metus dėstė lotynų kalbos pradžmų kursą Kauno kolegijoje, studijavo Vilniaus universitete Fi-

losofijos, vėliau – Teologijos fakultetuose (1735–1738, 1740–1744). Išlaikęs filosofijos fakulteto baigiamuosius (logikos, fizikos, matematikos) egzaminus, 1738–1739 m. dėstė lotynų kalbos gramatiką bei sintaksę Kauno, 1739–1740 m. – poetiką Kražių jėzuitų kolegijose. Baigęs studijas Teologijos fakultete, 1743 m. buvo įšventintas kunigu. 1745 m. pasibaigus 11 studijų ir pasirengimo metų laikotarpiui, T. Žebrauskas pasiekė aukščiausią jėzuitų vienuolio-profeso rangą.

Tomas Žebrauskas buvo lietuvis. Tai, kad jis mokėjo lietuvių kalbą, įrodo išlikęs jo ranka rašytas įrašas knygos viršelyje. Knygos „Tomas Žebrauskas ir jo mokiniai“ autorius Vladimiras Zubovas daro prielaidą, kad jis buvo siunčiamas dėstyti į kolegijas, kur reikėdavo lietuviškai mokačių dėstytojų, t. y. į Kauną, Kražius, Ilūkstę. Tapęs profesu, jis 1746–1748 m. vėl dirbo Kražių kolegijoje, dėstė filosofiją. Į filosofijos mokslus tais laikais įėjo ir tiksliosios disciplinos, pirmiausia matematika, aritmetika. Be matematikos, Kražiuose T. Žebrauskas dėstė horografiją (saulės laikrodžių apskaičiavimas ir projektavimas), nubraižė horizontalų saulės laikrodžio Kražių geografinę platumai planą [8, 46]. V. Zubovas daro prielaidą, kad čia dirbdamas profesorius 1746–1748 m. prižiūrėjo Kražių kolegijos remonto darbus.

1748 m. Žebrauskas sugrįžo į Vilnių, kur dvejus metus buvo jėzuitų naujokyno ūkio reikalų vedėjas. Tuo laiku jis roko stiliuje rekonstravo 1748 m. birželio 11 d. gaisro apnaikintą Šv. Igno bažnyčią: paaukštino

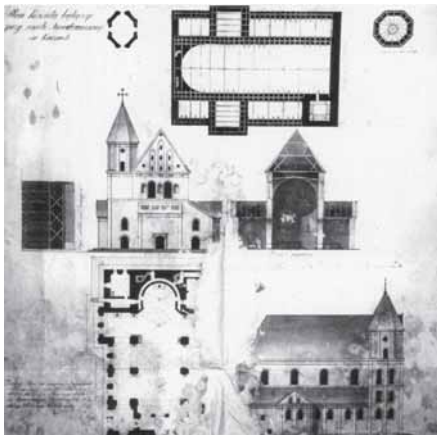
šonines koplyčias, padidino langus, pastatė kelis naujus lipdiniais puoštus altorius, chorą, naujai dekoravo bažnyčios skliautus.

Spėjama, kad dar prieš minėtus darbus Šv. Igno bažnyčioje, nuo 1745 m. T. Žebrauskas projektavo ir vykdė Polocko ir Minsko jėzuitų bažnyčių bokštų rekonstrukcijas. Dokumentai rodo, kad 1746 m. jis statė jėzuitų bažnyčią Babruiske (Baltarusija). Įvairiapusiai T. Žebrausko gabumai paskatino Universiteto vadovybę suteikti jam galimybę pasitobulinti užsienyje. 1750–1752 m. T. Žebrauskas pratęsė matematikos studijas Vienos ir Prahos universitetuose. Studijų užsienyje metais jam didžiausią įtaką padarė čekų matematikas, fizikas ir astronomas Juozapas Steplingas, su kuriuo jis susirašinėjo vėliau, grįžęs dirbti į Vilnių.

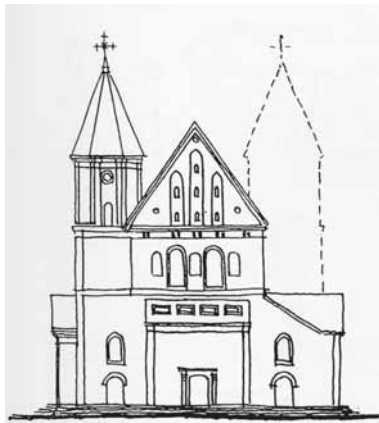
Iš Prahos T. Žebrauskas sugrįžo 1752 m. rugsėjo mėnesį, o lapkrityje tapo matematikos kurso ordinariniu profesoriumi.

Matematika tada buvo suprantama kaip tikslųjų mokslų visuma. Enciklopedijose rašoma, kad T. Žebrauskas suorganizavo atskirą nuo filosofijos matematikos specialybę. Jis dėstė aritmetiką, geometriją, logaritmą, trigonometriją, išleido vadovėlį. Be matematikos disciplinų, profesorius dar dėstė ir teorinę mechaniką, geodeziją, horologiją (mokslą apie laiko skaičiavimą ir matavimo metodus) bei astronomiją. Dar Prahoje T. Žebrauskas pradėjo rūpintis būsimuoju Vilniaus universiteto „matematikos muziejumi“ – kabinetu su prietaisais fizikos eksperimentams ir astronominiams stebėjimams. Manoma, kad iš užsienio būsimam muziejui jis parvežė kai kuriuos prietaisus ir mechanizmus. Jau pirmaisiais mokslo metais T. Žebrauskas sukonstravo elektrosstatinę mašiną, pneumatinį siurbį, kuriuos pagamino universiteto meistrai. Fizikos eksperimentai to meto visuomenėje buvo labai populiarūs. T. Žebrausko sukviesti didikai matematikos muziejuje stebėdavo eksperimentinės fizikos bandymus „kietų kūnų plėtimąsi nuo šilumos, didelę vandens garų jėgą, taip pat dioptrijos, katoprijos ir hidrostatikos reiškinius [...], vis naujai atrandamus elektrizavimo pokštus“ [8, 233]. Sužavėti eksperimentais, didikai aukodavo lėšas brangiems prietaisams įsigyti.

Grįžęs iš užsienio, T. Žebrauskas pradėjo rengti Observatorijos projektą. Statyba Elžbietos Oginskaitės-Puzinienės ir jos tėvo I. Oginskio lėšomis pradėta 1753 metais. Observatorijos projektas yra išlikęs dailininko Igno Egenfelderio (? – 1776) sukur-

Iš kairės: buvusios Kražių jėzuitų bažnyčios 1823 m. planas-projektas; buvusios Kražių jėzuitų bažnyčios pagrindinio fasado retrospektyvinė schema pagal 1823 m. planą-projektą. Sudarė A. Miškinis. Iliustracijos iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 242, 243

tuose architekto ir fundatorės portretuose. Observatorija buvo statoma ant esamo trijų aukštų jėzuitų kolegijos šiaurinio sparno. Antstatą sudarė ketvirtas ir penktas aukštai: Observatorijos salė (dabar Baltoji) ir nedidelė prietaisų salytė virš jos. Virš Baltosios salės kampuose kilo du trijų tarpinių bokštai, o virš mažosios salės – du žemi bokšteliai. Observatorijos grožis pažymėtas net T. Žebrausko nekrologe: „ją tėvas Tomas pastatė tokio puikaus architektūros meno stiliaus, kad ji, ar žiūrėtum pastato patogumo, ar jo didingumo, nė kiek nenusileido jokiam tos rūšies statiniui Europoje.“

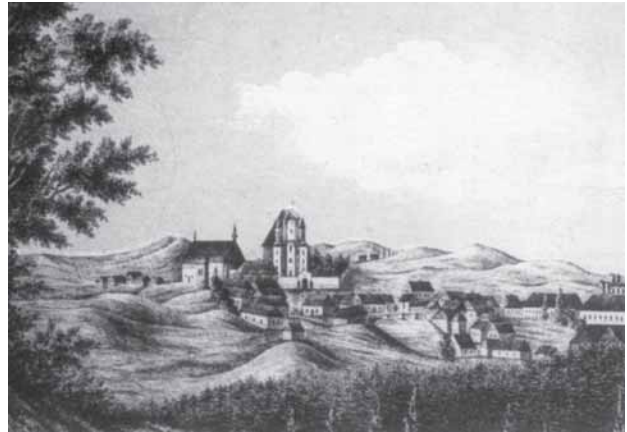
T. Žebrauskas mirė 1758 m. kovo 18 d., nespėjęs užbaigti dviejų savo didžiausių darbų – Observatorijos ir prieš metus pradėtos Kražių benediktinių bažnyčios statybų. Žinoma, kad T. Žebrauskas suprojektavo ir Ilūkštės bažnyčią (Latvija, neišliko), jėzuitų kolegiją Žodiškėse, Oginskių rūmus Hanutoje (abu Baltarusijoje).

T. Žebrauskas – mokslininkas, švietėjas, pedagogas ir architektas amžininkų buvo labai gerbiamas ir vertinamas už gabumus, darbštumą ir nesavanaudišką veiklą valstybės labui. Grafas Ignatas Oginskis jo mirties dieną pasakė, kad „šio vyro netekimas [...] visai valstybei yra nepataisomas nuostolis.“ [8, 256]

IŠKILMINGAS KRAŽIŲ VAIZDAS

Kokiu būdu benediktinės sugebėjo į Kražius prisikviesti tokį užimtą ir visapusišką specialistą kaip T. Žebrauskas, kuris tuo metu rūpinosi statoma Vilniaus universiteto observatorija ir 1753 m. pradėtos Ilūkštės bažnyčios statyba, vis dar yra paslaptis. Tikriausiai įtakos turėjo tai, kad T. Žebrauskas buvo dirbęs Kražiuose, o gal turėjo kokių nors kitų darbų Kražių jėzuitų kolegijoje. Kertinis benediktinių bažnyčios akmuo buvo pašventintas 1757 m. birželio 13 dieną.

Iš minėtoje V. Zubovo knygoje pateikiamo Vilniaus akademijos (universiteto) dienoraščio aiškėja, kada T. Žebrauskas buvo atvykęs į Kražius. Gali būti, kad jis Kražiuose buvo ankstyvą 1757 m. pavasarį, kai kovo 8 d. grįžo iš kažkokios kelionės. Gegužės 29 d. jis „iškviestas išvyko į Kražius“ ir tikriausiai čia sulaukė kertinio akmens padėjimo iškilmių. 1757 m. rudenį Kražiuose T. Žebraus-

Kražių miestelio vaizdas nuo Medžiokalnio. Menkarskio graviūra pagal 1841 m. V. Misevičiaus piešinį. Iliustracija iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 246

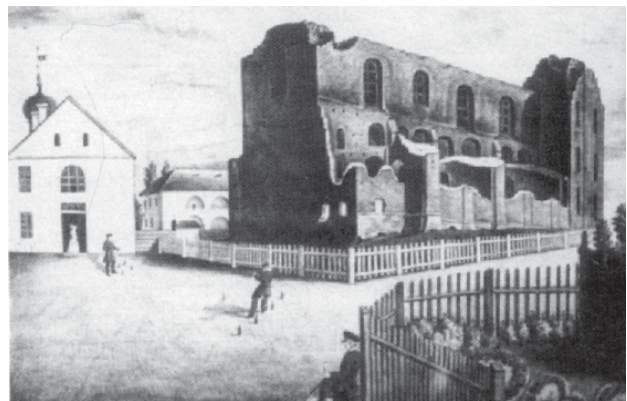
kas su savo mokiniu M. Bartoševičiumi išbuvo daugiau negu 40 dienų. M. Valančius, remdamasis benediktinių vienuolyno dokumentais, rašė, kad T. Žebrauskas ne tik „išrašė ant popieriaus, kokia ta bažnyčia turi būti, bet dar, kaip mokytas amatininkas, rodė mūrininkams, kaip turi dirbti.“ [7, 320] T. Žebrauskui mirus (1758 m. kovo 18 d.), benediktinės pasisamdė amatininką Trečerį, kuris per trejus metus užbaigė bažnyčios statybą. 1760 m. ji buvo pašventinta Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo titulu.

Taigi 1760 m. Kražiuose buvo net keturios bažnyčios (parapinė, jėzuitų, benediktinių ir marjavičių) – po dvi kiekviename Kražantės upės krante. Tuo pat metu Kražiuose veikė trys vienuolynai. Trys šventovės buvo visai naujos. Pietrytinėje miestelio dalyje ant kalvos pastatytas benediktinių vienuolynas, kurio bažnyčia pagrindiniu fasadu buvo atsukta į miestelį, su jėzuitų kompleksu sudarė iškilmingą miestelio kompozicinę ašį. Bažnyčių su vienuolynais ansambliai miestelio architektūrai turėjo suteikti monumentalumo. Pagal 1747 m. planą, kurį pirmasis paskelbė Vladas Žulkus [9], tuo

(Nukelta į 56 p.)

„Проекты Местечка Кражъ, какъ оныя расположены въ горахъ Меджиокалнѣ съ стороны ручейскаго притока. – 1841 г.“
Илл. Минуского, Неведерца,
Иллюстрация къ проекту Местечка Кражъ.

Iš kairės: Kražių vaizdas nuo Medžiokalnio šiaurės vakarų pusės 1841 m. V. Misevičiaus piešinys; Kražių kolegijos bažnyčios griuvėsiai iš miestelio pusės (nuo vaistinės) 1839 metais. V. Misevičiaus piešinys. Iliustracijos iš A. Miškinio knygos „Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. III tomas. Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai. I knyga. Monografija“. Vilnius: „Savastis“, 2004, p. 246–247